

'מה נאכל בשנה השביעית' כששמיטה תהיה מצוה מהתורה?

א. מה זה משנה אם שמיטה מהתורה או מדרבנן?

כלל הוא בידנו 'ספיקא דאורייתא לחומרא, וספיקא דרבנן לקולא' [ביצה ג, ב. וראה "מנחת שלמה", מהדו"ק תשמ"ו, סימן מד עמ' רלא טור 1]. על כן, אחת משאלות היסוד בכל דיון בנושא שביעית היא האם שביעית היא מהתורה או מדרבנן. על כך כתב מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל [בהקדמתו לספר "מעדני ארץ" שביעית]: "הספיקות אשר בפתרונם באו כמעט כולם לעמק השווה... אין השביעית נוהגת בזה"ז אלא מדרבנן, בין לענין דין קדושת הפירות ובין לענין איסור עבודת הארץ".

ב. התנאים לשמיטה מהתורה – "ביאת כולכם", "כל יושביה עליה" ו"כל אחד מכיר חלקו"

מתי בעז"ה במהרה בימינו תהיה שמיטה מהתורה? גם בשאלה זו ישנן שיטות שונות, אך השיטה המרכזית, המתבססת על פשט דברי הגמרא במסכתות מו"ק [ב, ב] וגיטין [לז, א] היא ששמיטה נוהגת מהתורה רק כאשר היובל נוהג. "זריעה וחרישה בשביעית מי שרי? – אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט – בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים"¹. הדברים סוכמו להלכה ברמב"ם²: "ובזמן שהיובל נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים, ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום

1 בבלי מו"ק ב, ב, עיי"ש. כידוע, בפירוש ברייתא זו נחלקו הראשונים והאחרונים. אמנם הכרעת רוב הפוסקים, ראשונים כאחרונים, שלדעת רבי גם עבודת הקרקע וקדושת הפירות בשמיטה תלויה ביובל, ושהלכה כדבריו שכשאין יובל נוהג הכל דרבנן. ראה באריכות במבוא ל"שבת הארץ" פרקים א-ז.

2 הל' שמיטה ויובל פ"י הל' ט. כך הגירסא האמיתית ברמב"ם, וכ"ה הגירסא במדרש הגדול (פרשת בהר) ובכל כתא"י. אמנם לפני הכס"מ הייתה גירסא מוטעית, ראה מקורות וציונים במהדורת פרנקל.

מן התורה. **ובזמן שאין היובל נוהג** אין נוהג עבד עברי, ולא בתי ערי חומה, ולא שדה אחוזה, ולא שדה חרמים, ואין מקבלין גר תושב, ו**נוהגת שביעית בארץ מדבריהם**, וכן השמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו³]ההדגשות ממני - יב"מ[.

מהם התנאים הנדרשים כדי שיהיה יובל, וממילא גם שמטיה, נוהגים מהתורה? בברייתא בגמרא [בבלי ערכין לב, ב] שנינו: "ומי מנו שמיטין ויובלות? השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות, עזרא דכתיב ביה: כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושש מאות וששים הוה מני? דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר: וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן; יכול היו עליה והן מעורבין, שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין⁴, יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: לכל יושביה, בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין".

העולה מהדברים שכדי שיובל ושמטיה יהיו מהתורה יש צורך בשני תנאים מצטברים: 1. שיהיו 'כל יושביה עליה', כלומר כל ישראל בארץ. 2. שישאל בארץ יהיו מחולקים לשבטים, וכל אחד ואחד מכיר את חלקו⁵.

המשמעות של 'כל יושביה עליה' אינה פשוטה. ברור שלא מספיק רוב בני ישראל, שהרי מפורש שנינו בברייתא הנ"ל "משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות", ופשוט ששנים וחצי השבטים היו מיעוט מתוך י"ב שבטים. אמנם אפשר שמספיק רוב של כל אחד ואחד מי"ב שבטים, ואין צורך ממש ב'כל' עם ישראל⁶. אולם פשט הדברים הוא שצריך 'כל יושביה' ממש, כמו שהיה בימי יהושע, שכל ישראל באו לארץ⁶.

3 בספרא בהר פרשה א למד שיהיה כל אחד מכיר חלקו מפסוק אחר: "מניין אתה אומר כיבשו אבל לא חילקו, חילקו למשפחות ולא חילקו לבתי אבות ואין כל אחד ואחד מכיר את חלקו, יכול יהו חייבים בשמיטה? תלמוד לומר שדך, שיהא כל אחד ואחד מכיר שדהו, כרמך, שיהיה כל אחד ואחד מכיר את כרמו".

4 ברמב"ם הל' שמיטה ויובל פ"א: "ארץ ישראל המתחלקת לשבטים אינה נמכרת לצמיתות...".

5 ראה ערכין לד, א: "אלא אמר ר' יוחנן: ירמיה החזירן ויאשיה בן אמון מלך עליהן. ומנא לן דהדור? דכתיב: כי המוכר אל הממכר לא ישוב, אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיבטל? אלא, מלמד שהחזירן ירמיה". לדעות אלו, ירמיהו לא החזיר את כולו, רק רוב מכל אחד משנים וחצי שבטים אלו. קצת ראיה לדעות אלו מבבלי ר"ה [ט, ב]: "והכתיב יובל - **הוא דאפילו בחוצה לארץ**. - והכתיב בארץ! - ההוא: בזמן שנוהג דרור בארץ - נוהג בחוצה לארץ, בזמן שאינו נוהג בארץ אינו נוהג בחוצה לארץ". וכן פסק רמב"ם בפ"י משמיטה ויובל הלכה ח. מכאן מוכח לכאורה שיובל נוהג גם כשיש יהודים בחו"ל. אמנם אפשר לדחות ששם מדובר ביחידים שנמצאים בחו"ל בדרך ארעי. כך משמע קצת מלשון הגמ' בערכין שהבאנו למעלה 'ולא בזמן שגלו מקצתם', משתמע מכך שלא צריך נוכחות פיזית של 'כל יושביה עליה', רק שלא יהיה 'גלו מקצתן'. ואין זה המקום להאריך בכך.

6 שנינו בסדר עולם רבה פרק ל: "ואומר ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות

דברים אלו הובאו להלכה ברמב"ם⁷: "משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן". זו השיטה המקובלת על רוב הראשונים והאחרונים. הגר"א⁸ קוק זיע"א האריך להוכיח ולבסס שיטה זו במבוא לספר "שבת הארץ". כדי שיוכל ושמיטה יהיו מהתורה, יש צורך שכל ישראל יהיו בארץ, ושהארץ תתחלק לשבטים.

מהברייתא הקובעת שמשגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות, מוכח שהתנאי של 'כל יושביה עליה' הוא תנאי בחיוב יובל. לכן, ברגע שבטלו 'כל יושביה עליה', כמו בגלות שתיים וחצי שבטים, שוב אין יובל נוהג. רבים מהאחרונים⁹ חידשו שיש גם תנאי ברגע הקדושה של 'ביאת כולכם'⁹. כלומר, כיון שבשביבת ציון בתקופת עזרא בשעת הקידוש עצמו לא היה 'ביאת כולכם', אפילו אם בימינו יתקבצו 'כל יושביה עליה', ואף אם יהיו 'לא מעורבבין וכל אחד מכיר את

כי לא עשו מימי ישוע וגו' (נחמיה ח, יז), אפשר לומר כן, אלא מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע, מה בימי יהושע נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו במעשרות ובשמיטין וביובלות וקדשו ערי חומה, והיו ששין ושמחין לפני המקום ב"ה, שנאמר ותהי שמחה גדולה מאד, וכן הוא אומר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה וגו' (דברים ל, ה), מקיש ירושתך לירושלם אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו, אי יכול תהי לכם ירושה שלישית, תלמוד לומר וירשתה, ראשונה ושנייה יש לכם, שלישית אין לכם". ברייתא זו הובאה בכמה מקומות בבבלי [יבמות פב, ב; ערכין לב, ב; נדה מו, ב] ובירושלמי [שביעית ו, א; קידושין א, ח]. הגמ' בערכין ביארה את הפסוק (דברים ל, ה): "וְהִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וְיִרְשָׁתָּהּ וְהִיטָבָה וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ" למ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, "כיון דירשו אבותיך ירשת את", ופרש"י "באותה קדושה, ואין צריך לחזור ולקדש". אמנם בראשונים [אמונות ודעות ח ד"ה אמר רב יהודה; רמב"ן ויקרא כו, טז; ישועות משיחו, חלק שני, העיון הראשון פ"ו; וראה גם אלשיך דברים ל ד"ה 'והיה כ'] למדו 'וירשתה' על ירושה עתידית בימי המשיח. ברמב"ם [פ"א מתרומות הל' כו] כתב: "ביאת כולכם כשהיו בירושלם ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית, לא כשהיו בירושלם שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן...". מההיקש של הרמב"ם נראה שצריך 'ביאת כולם' ממש, כמו בימי יהושע. וראה גם לשון הראב"ד בספר הזכות שצוטט להלן.

7 פ"י מהל' שמיטה ויובל הל' ח.

8 אמנם יש אחרונים שס"ל שאין חיסרון בקידוש הארץ, ו'כל יושביה עליה' הוא רק תנאי בחיוב. ואם במהרה בימנו יתלקטו כל יושביה עליה [וגם תתחלק הארץ לשבטים, ולא יהיו מעורבבין, ויהיה כל אחד מכיר חלקו], ינהגו יובל ושמיטה מהתורה אף בלי קידוש נוסף; ראה חידושי בית הלוי [ח"ג] סימן א פרק ז; אבן האזל הל' בית הבחירה פ"ו הל' טז שהסתפק בזה, ועוד.

9 במדבר טו, יח לגבי חלה: "דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי מְבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה". ראה בבלי כתובות כה, א; נדה מז, א.

חלקו, עדיין לא ינהגו יובל ושמיטה מהתורה, עד שלא יהיה 'קידוש' חדש של הארץ. כך דעתם של הגר"ח קוק¹⁰, הגר"ח הלוי מבריסק¹¹, ולגבי יובל אף החזו"א¹², זכר כולם לברכה. קידוש מחייב לפחות סנהדרין, ואפשר שגם מלך ונביא. מהרמב"ם¹³ נראה שצריך 'בית דין הגדול'¹⁴ שימנה שנים ושמיטין כדי לקדש יובל.

משמעות הדבר שיוכל [ושמיטה התלויה בה] לא ינהגו מהתורה עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו. כדברי הראב"ד¹⁵: "דבר ברור ומפרש הוא שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל יושביה עליה, ואפילו היו עליה אלא שהיו מעורבבין שבט יהודה בבנימין ושבט בנימין ביהודה אין היובל נוהג, וכי סליק עזרא לאו כל ישראל סליק אלא שבט יהודה ובנימין וכהנים ולוים שגלו לבבל כמו שמפורש בכמה מקומות ובכמה מקראות בספר עזרא וכן בדברי הימים, ולא נתחלקה הארץ לשבטים אלא מעורבבים ישבו בקצת כרכים שכבשום עולי בבל. ומזה נלמוד שלא נהג יובל בבית שני, וה"נ אמרינן בערכין מנו יובלות לקדש שמיטין, אבל יובלות משגלו שבט ראובן וגד בטלו לגמרי. ולמאן דמתרץ התם עשרת השבטים ירמיהו החזירן מנו יובלות עד שגלו, ומשבטלה הארץ בחורבן הבית [=הראשון, בגלות סנחריב - יב"מ] **ודאי בטלו עד הבנין העתיד במהרה בימינו בע"ה**, שהרי עשרת השבטים לא חזרו בימי עזרא. ומקראות מפורשין הן, ואין לי להאריך".

מובן מכך שלא 'נתעורר' בוקר אחד ולפתע נגלה ששמיטה מהתורה. גם כשתהיה בעז"ה עלייה גדולה וברוכה לארץ, ורוב העם היהודי יחיה במדינתו, עדיין לא תהיה שמיטה מהתורה. קיבוץ כל ישראל לארץ, חלוקת הארץ לשבטים, סנהדרין ועוד - הם תנאים הכרחיים שתהיה שמיטה מהתורה. "וכשישנן מניעות כאלה הננו מרוצים בזה, מפני שאנו מכירים שכך הוא רצון ההשגחה העליונה בעתים כאלה. ואך לזה הננו מוצאים בירושלמי שרשב"י שמח על נטילת הדינים בישראל לשעתם, משום דלית אנן חכמים מידן" [אגרות הראיה א, אגרת כ, עמ' כ].

- 10 מבוא לשב"א פרקים ב, ה, ז ובעיקר פרק ח. וראה גם או"ש הל' תרומות פ"א הכ"ו.
- 11 בהל' תרומות פ"א הל' י; הל' שמיטה ויובל פי"ב הל' טז.
- 12 הל' שביעית סימן ג אות ו ד"ה 'ואמנם הרמב"ם בחיבורו', וד"ה 'ולהאמור ניחא'. אמנם לגבי תרו"מ ס"ל לחזו"א שאין צורך בקידוש נוסף, ראה שם ובהל' שביעית סימן כא אות ה.
- 13 ראה ספר המצוות לרמב"ם עשה קמ; פ"י מהל' שמיטה ויובל ה"א.
- 14 מהשגותיו של הרמב"ן על הראב"ד בספר הזכות [המצוין בהערה הבאה] נראה שס"ל שלמנות שמיטין ויובלות צריך סנהדרין גדולה היושבת בלשכת הגזית, כמו שצריך כדי שיוכלו לדון דיני נפשות. אמנם ראה מבוא לשב"א פרק ז שלצורך מניית שמיטין לקדש יובלות מספיק בי"ד 'סמוד ומובהק בישראל' אפילו אינו יושב בלשכת הגזית.
- 15 ספר הזכות מסכת גיטין פרק השולח [דף טז עמוד א], וכעין זה גם בחידושי הראב"ד למסכת. וראה מבוא לשבת הארץ פרק ד.

ג. השמיטה כיסוד לאמונה בבורא עולם ונותן התורה

אולם כולנו מייחלים ומתפללים שבמהרה נזכה לשביעית מהתורה. לכן 'בעי דרישה'¹⁶, ויש לברר את הנהגתנו כששביעית תהיה אי"ה מהתורה, ולהכין את עצמנו לקראת מצב זה. יש מקום לשאול "מה נאכל בשנה השביעית" כשתהיה שביעית מהתורה? האם נוכל לסמוך על 'היתר המכירה', או שמא נזדקק ל'אוצר בית דין'? שמא לא תהיה ברירה אלא להשתמש ביבול נכרי או ייבוא מחו"ל?

אין ספק שלא נאכל תוצרת נוכרים יושבי הארץ, שהרי הארץ תהיה מחולקת לשבטים, וכל אחד ואחד מישראל מכיר חלקו, ולא תהיה לנוכרים בארץ קרקע שיוכלו לגדל בה תוצרת חקלאית. כמו כן ברור שלא נוכל לסמוך על 'אוצר בית דין', ודאי לא בצורה שהוא פועל היום, שהרי היתר זה מבוסס על רשימה ארוכה של קולות והכרעות כנגד רוב הפוסקים, דבר שבשמיטה מהתורה שספיקה לחומרא לא נוכל לעשות. נוכל לייבא תוצרת חקלאית מחו"ל, אך להרבה דעות קיימת תקנת חכמים שאסור למכור בשביעית יבול שיובא מחו"ל, אלא בדרך של מכירת פירות שביעית¹⁷. האם נצטרך כולנו להיזקק ל'היתר המכירה'? למרות שמבחינה הלכתית היתר זה הוא היתר אמיתי ומבוסס, בכל אופן בספיקה דאורייתא קשה לסמוך עליו. **לא! הסיבה שלא נזדקק לקולות דחוקות כשהשמיטה תהיה מהתורה – כי לא יהיה בהן צורך! שהרי תורתנו הקדושה הבטיחה לנו¹⁸: "וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂתָ אֶת תְּבוּאָתָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים". אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בַּהֲבִטְחָתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה.**

נשמעים קולות שהבטחת התורה היא רק "בזמנו", כאשר עיקר האוכל היה מיני דגן שאפשר לאכסן, ואנו נצטרך להתרגל לחיות בלי סלט. ואכן, מי לא יוותר על סלט בשביל קיום המצווה החביבה של שביעית? על כגון אלו היה קורא מו"ר הגרצי"ה קוק זצ"ל "צדיקים שאינם מאמינים". תורתנו תורת נצח היא, ודבר אלוקינו יקום לעולם. וכלשון התורה כהנים¹⁹: "ואכלתם לשובע – שלא יהא דבר חסר משולחנו שלא יהיה עולה לו". הבטחת קורא הדורות מראש היא על הכל – עגבניות ותותים, חסה ומלפפונים²⁰ – לכל אחד מאלו יהיו חיי מדף של שלוש שנים.

16 ראה בבלי ר"ה ל, א; סוכה מא, א.

17 תוספתא פ"ד משביעית הל' יא, ירושלמי פ"ח משביעית הל' ג, ומשם ברמב"ם פ"ו מהל' שמיטה ויובל הל' ה: "פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה, ואם היו ניכרין שהם מח"ל מותר". וראה "שבת הארץ" ודרך אמונה.

18 ויקרא כה, כא.

19 בהר פרק ד הל' ד על הפסוק "וְנִתְּנָה הָאָרֶץ פְּרִיָּה וְאֶכְלֶתֶם לְשִׁבְעַת וְיִשְׁבְּתֶם לְבִטָּח עֲלֶיהָ".

20 ואף שהמקרא אומר 'ועשת את התבואה...', פשוט שבת יבית 'התבואה' הכוונה לכל יבול, ולא דווקא תבואה, כמו בפסוק ג: "שֶׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךְ וְשֶׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כְּרֶמֶךְ וְאַסְפֹּתָ אֶת תְּבוּאָתָהּ" שהכוונה לכל היבול, ולא רק לתבואה. כך גם פסוק ז: "וְלִבְהֶמְתָּךְ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל" שהכוונה לכל היבול, ולכן מצוות ביעור [לדעות שהיא

הברכה האלוקית תהיה בשפע כה רב עד שבשנה השביעית גם נייצא תוצרת של השנה השישית. איזה מדינה תוכל להתחרות איתנו כשאנו נוכל להתחייב על חיי מדף של שנתיים לפחות לכל תות ועגבניה?

האם זה יהיה נס גלוי, או שמא הקב"ה יביא לפריצת דרך ביכולת הטכנולוגית לאיכסון תוצרת חקלאית [כאשר חלק מפריצת הדרך הזו כבר קיימת היום במוצרים מסוימים]? איני יודע²¹. כמו שאני לא יודע איך תתקיים הבטחתו

מהתורה[הנלמדת מפסוק זה [ראה רש"י] היא לכל היבול, ולא רק לתבואה. כך גם בפסוק יב: "כִּי יִבֹּל הוּא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן הַשָּׂדֶה תֹאכְלוּ אֶת תְּבוּאָתָהּ", ממנה למדו בתורת כהנים את דין הביעור, הכוונה לכל היבול, כדאיתא בת"כ שם "מיכן אמרו הכובש שלשה כבשים בחבית...". כך גם מוכח מהברייתא בסוף המוכר את הספינה [ב"ב צא, ב.]: "ת"ר, ואכלתם ישן נושן - מלמד שכל המיושן מחבירו הוי יפה מחבירו. ואין לי אלא דברים שדרכן ליישן, דברים שאין דרכן ליישן מניין? ת"ל: ישן נושן מכל מקום. וישן מפני חדש תוציאו - מלמד שהיו אוצרות מלאין ישן וגרנות מלאין חדש, והיו ישראל אומרים: היאך נוציא זה מפני זה. אמר רב פפא: כל מילי עתיקא מעליא, לבר מתמרי ושיכרא והרסנא".

21 בבלי יומא [כא, א] "והתניא רב שמעיה בקלנב: שברי כלי חרס נבלעין במקומן. ואמר אביי: מוראה וניצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן". וכתבו שם בתוס' [ד"ה 'נבלעין במקומן']: "פירש הרב פורת דהוא הדין דישון מזבח החיצון. ואין נראה לרבינו תם, דמנא ליה האי סברא, כיון דלא חשיב ליה בהדי הנד. ועוד, הא אמרינן בפרק כל שעה (פסחים כו, א) ובשילהי תמורה (לד, א) ואפר הקדש לעולם אסור באותן שטעונין גניזה, כדתניא ושמו בנחת, ושמו שלא יפזר, אלמא דלא הוי נבלע במקומן מדטעון גניזה. מיהו יש לומר קרא לאו אניסא סמך, והכי קאמר, אי לאו הוה ניסא שיהא נבלע במקומן טעון גניזה. אי נמי נראה לי אם חפר שם והוציא אותו קאמר דאפר הקדש לעולם אסור, וכן פירש רש"י בסוף תמורה". וכתב על זה הגאון האדר"ת זצ"ל [קונטרס 'שבח הארץ', הודפס ב"בשמן רענן" ח"ב (ירושלים תשנ"א) סימן לד (עמ' רט)]: "התוס' ביומא (כא, א) כתבו שלא דיברה תורה מן הנס, ולכאורה במצות שביעית הרי כתבה תורה להדיא 'וצויתי את ברכתי'. וצ"ל דזה אינו נס כלל, רק כדרך הטבע תוציא הארץ פירותיה יותר בשנה השישית עד שתספיק גם לשנה השביעית. וגם י"ל שהנס שנבלעו הכלי חרס במקומם הוא דבר שאין צריך כל כך כיון שאפשר להוציאם, על זה הוא שכתבו שהתורה לא סמכה על זה [כלומר, רק בנס כזה שאינו כ"כ נחוץ כתבו התוס' שהתורה לא סמכה על זה - יב"מ]. אולם עפר אני תחת רגלי הגאון הגדול שבקי בכל חדרי התורה כבשבילי דירושלים תובב"א, אך דבריו תמוהים. ראשית, התוס' לא כתבו 'שלא דיברה תורה מן הנס', אלא ש'קרא לאו אניסא סמך', וזה כמובן שונה לחלוטין. שנית, התוס' כתבו תירוץ נוסף שקרא כן סמך אניסא. אך מלבד כל זאת, אין שום קשר בין הדברים. הנס של 'נבלעו במקומן' הוא אחד מהנסים שהיו בביהמ"ק. נס זה לא מובטח בתורה, לא כתוב בתורה, ואפילו לא רמוז בתורה, רק שבמצאות כך היה. אך אפשר שלא יהיה. לכן כתבו התוס' שהתורה כתבה מה הדין באפר הקדש שלעולם אסור וטעון גניזה. במציאות קרה נס שנבלע במקומו ולא היו צריכים הכוהנים לגנוז אותו. אבל 'וצויתי את ברכתי' הוא הבטחה של הקב"ה הכתובה מפורש בתורה, א"כ אין שום אפשרות שהיא לא תתקיים, 'ודבר אלקינו יקום לעולם' [ישעיהו מ, ח]. הרי זה כמו "ה' ילחם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲשׂוּן" [שמות יד, יד], שמי שלא סמך על כך עליו נאמר "וַיֹּמְרוּ עַל יָם בְּיָם סוּף" [תהילים קו, ז]. כך גם בהבטחת ה' "וְלֹא יִחַמַּד אִישׁ אֶת אֲרֻצּוֹ בְּעֶלְתָּד לְאֹתוֹ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה" [שמות לד, כד] המוזכרת בהמשך. כיון שיש הבטחה מפורשת של

יתברך²²: "וְלֹא יִחְמַד אִישׁ אֶת אֶרֶצְךָ בְּעֶלְתָּךְ לְרָאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה". כשכל החיילים יעלו לרגל מי ישמור על גבולות הארץ מפני כל שונאנו מסביב? האם יהיה נס גלוי, או שיהיה מצב של שלום ושקט בגבולותינו? איני יודע. אבל אני מאמין באמונה שלמה שהבטחת ה' יתברך תתקיים במלואה. וגם אם הנס יהיה נסתר, ודברי ה' יתקיימו כתוצאה של תהליך מדיני או של פריצת דרך טכנולוגית - "עם זו יצרתי לי תהליך יספרי" [ישעיהו מג, כא], אנו נדע שזהו קיום הבטחתו יתברך בתורתנו הקדושה והנצחית.

הקב"ה כולנו מאמינים בני מאמינים בטוחים לחלוטין שכך יהיה, "ובחנוני נא בְּזֹאת אָמַר ה' צֶבֶךְ-אוֹת" [מלאכי ג, י]. וראה גם באור החיים הקדוש על פסוק זה: "ברכה זו אינה בצומח, שכבר הבטיח ונתנה הארץ פריה שהוא גבול שגבל ה' בכחה, אלא שמבטיח ברכת התבואה ככד קמח הצרפית (מלכים א יז) וכשמן אשת עובדיה (מ"ב ד), והוא שדקדק לומר ועשת את התבואה, פירוש הברכה שיצו ה' תעשה ריבוי בתבואה כדי שתספיק לשלוש שנים, הגם שהארץ תוציא צמחה כמדי שנה בשנה, צא ולמד מקב חטים שבעליה (תענית כד, א), ועיין מה שפירשתי בפסוק וכי יש לי כל (בראשית לג, יא)". מדבריו עולה ברורות שמדובר בנס גלוי.

22 שמות לד, כד. וראה שם במשך חכמה: "בפסיקתא דחזון על פסוק "כה אמר האדון ה'", אמר ריש לקיש כל מקום שנאמר "האדון" הוא מוציא ומכניס, זכר לדבר (יהושע ג, יא) והנה ארון אדון הברית - שהוא מוציא כנענים ומכניס ישראל. והוא בילקוט (ישעיהו רמז רנח או שצא וילקוט יהושע רמז יד) [וכן מצאתי להזהר הקדוש כאן (קכד, א) במפורש: ר"י אמר "האדון" כמו דכתיב וכו' וכל אחד מעקר דורין ואתיב דיורין וכו']. והנה גם כאן הוראתו כן שהוא מוציא כנענים ומכניס ישראל, לכן תהיו עולים לראות פני האדון שבידו להוציאכם, ובל תחוסו על מיטב כרמכם להניחם כצאן בלי רועה, כאשר תמצא להתשב"ץ (חלק א סימן ג) שחכם אחד שאלו על גודל הפלא שאומה שלימה יניחו כל אשר להם ויעלו לירושלים, ומפני זה פטור מי שאין לו קרקע לראות עזרה דאין לו תועלתיות פרטיות בכניסתו לארץ ודו"ק. והנסיון הכביר שהולכים כל זכרים ואין מניחים רק החגרים והסומים (חגיגה פרק א משנה א) ומפקירים הארץ - זה בעצמו מגין עליהם שיושגחו בפרטיות להינצל מכל צר ואויב, "ולא יחמוד" וכו' (להלן לד, כד). לזה אמר (שיר השירים ז, ב) "מה יפו פעמיד בנעלים (בת נדיב) - מה נאין רגליהן של ישראל בשעה שעולין לרגל, בתו של אברהם אבינו, סוכה מט, ב) - פירוש שנוסה בעשר נסיונות. וכן הוא אומר (תהלים מז, י) "נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם" - שהיה תחילה לגרים (סוכה שם), פירוש דאין מקבלים גרים בימי דוד ושלמה, ורק "מי גר אתך" - שבשפלות ישראל מתגיייר ומתגורר עם ישראל, זהו גר הצדק, "ועליך יפול". וזהו "נדיבי עמים... עם אלוקי אברהם" - שמנוסין בנסיון כאברהם אבינו".